

1936: O ANO QUE NOS FIXERON VIVIR PERIGOSAMENTE.

Pablo Barreiro Vilas

Alguns acontecementos son tan relevantes que non deben enfocarse coma un mero aniversario máis ou menos honorífico, senón que deberíamos telos sempre presentes; entre eles por suposto os do abafante verán do 36. Pero tendo iso en conta resulta axeitado que este ano 2006 fose declarado polas institucións "Ano da memoria", o que lle aporta un "plus" de presenza nos medios que se cadra pode axudar a retelos un tempo nas nosas pantallas. Algo que nesta sociedade, ás veces tan superficial e rápida na dixestión de imaxes e símbolos, se facía, ó meu modo de ver, moi necesario. Pois resulta evidente para a maioría dos que nos dedicamos ó ensino das c.c.s.s. que a historia contemporánea (o mesmo concepto parece case unha contradición en termos) é a gran esquecida dos nosos planos de estudo. E o déficit de coñecemento dese período concreto na historia de España levará aínda anos superalo, por non falar da cuestión da reparación de inxustizas históricas.

De aí que consideremos fundamental canta actividade poida contribuír á difusión tanto dos feitos que tiveron lugar ó longo de todo o período da 2ª república (para tantas xeracións unha grande descoñecida, só superada quizais pola 1ª) da que se cumpriron xa 75 anos da súa proclamación, como máis concretamente daqueles axitados meses do ano 36. Nese sentido enmárcanse algúns dos obxectivos e materiais deste traballo, base dunha exposición que se celebrou esta primavera no I.E.S. XUNQUEIRA 2 de Pontevedra.

Con todo, lonxe das miñas pretensións crer que poida encher tamaño baleiro, tanto por razóns de espazo como de capacidade, pero si que humildemente quixera plantexar un breve recorrido por algúns daqueles feitos que recentemente hai quen se empeña en manipular. Revisionistas que se nutren da ignorancia e que difunden a súa ideoloxía usando o acontecer histórico como trincheira. Seguindo o seu discurso sempre parece que é o presente quen inflúe no pasado e non ó revés. E ironicamente, como veremos, o seu suposto ultramoderno discurso perpetúa ó milímetro un de fai polo menos cen anos.

Podemos entón comezar todo o proceso coa marcha, que non abdicación, do rei Alfonso XIII e a proclamación como é ben sabido, o 14 de abril de 1931, da II República. Con ela chegaron moitos

desexos de superar longos anos de atraso, privilexios e falta de liberdades así como unha gran vaga de esperanza de que, por fin, todo o país entraría na modernidade.

Os novos tempos requirían novas imaxes: a República quedaría personificada nunha muller firme e confiada que ve o alboxear dun novo día. Ó seu carón elementos industriais e novas máquinas que falan desa aposta decidida por un novo país. De fondo a nova bandeira, que substituíu a banda inferior vermella por unha violeta, a cor tradicional de Castela.

Imposible relatar aquí os anos de esforzos titánicos, esperanzas frustradas e inestabilidade case crónica, así coma a sucesión de gobernos de diferente signo que van marcar o novo réxime.

Finalmente, ó comezo do ano 36 vaise enfrontar un novo intento de encarar os problemas que o país afronta. Para febreiro convócanse unhas eleccións nas que tanto a dereita como a esquerda se xogan moito, e nas que ambas se aplican a fondo. Cada día que pasa as dúas Españas que representan semellan ser máis irreconciliabeis.

Os grandes murais políticos que a dereita instalou nas principais cidades (moi famoso o da Porta do Sol de Madrid) resultaron moi chamativos e o seu uso foi posible grazas ós cuantiosos medios económicos de que dispuña. Era un recurso xa visto con anterioridade noutros países, pero que aquí vai caracterizar sobre todo estas eleccións, que resultarán as últimas verdadeiramente libres en moito tempo.

No campo contrario, a coalición de esquerdas, que resultaría vencedora, realiza unha campaña con medios máis convencionais (e máis baratos), recorrendo neste caso ó caricaturesco e á ironía, pero coa mesma paixón e intensidade que mostra ben ás claras a procura do "todo o nada" que presidíu o proceso electoral.

Así e todo, mentres unha grande parte da actividade política se baseaba no enfrontamento máis radical e as opcións de centro ían desaparecendo, a vida da maioría da xente discorria por camiños menos crispados, sobre todo entre os burgueses e a nacente clase media, froito tanto da progresiva modernización como do crecemento das cidades.

Xunto a estes, outro grupo social que viu mellorar a súa situación coa chegada da república foi o dos traballadores. Os primeiros gobernos promoveron unha ampla lexislación social, que agora se vai retomar, a favor dos seus dereitos que ó tempo buscaba o aumento da produción de bens de consumo, fortalecer a economía de mercado e desenvolver o sector industrial do país, moi raquítico ante a grande importancia da agricultura, da que aínda dependía a maior parte da poboación.

Fig.1

Con todo, estes desexos por renovar moitas das caducas estruturas do país (ou quizais por causa deles) non conseguiron frear a radicalización que, a pesar dalgúns valentes intentos, seguía a extenderse por España neste tráxico ano. Na fig.1 temos un claro exemplo: preséntanselle a un neno varios uniformes xuvenís, moi frecuentes por entón, na procura de que xa de moi novo se sume a unha das organizacións que, dun signo ou outro, pretendían ampliar a nómina dos seus aspirantes a fanáticos. Por desgraza resultou unha denuncia bastante inútil se pensamos que aínda hoxe é un problema moi frecuente.

A imaxe en si posúe a capacidade de conmoer que conlevan as representacións onde son protagonistas os nenos, con todo mostra tamén unha gran forza, pois poderíamos retirar o eslogan e seguiríamos a entendela perfectamente.

Moi relevante resultou tamén o novo tratamento que lentamente se vai facer da situación da muller. De feito o seu dereito a voto só se conseguira poucos anos antes.

Algúns sectores comprenderon iso coma unha falla que había que reparar e, pouco a pouco, trataron de normalizar a súa presenza e promulgáronse leis dirixidas a obter unha capacidade de decisión desde sempre negada.

As imaxes con carácter político das mulleres como traballadoras xorden en carteis de finais da primeira guerra mundial, por exemplo en Inglaterra, representando obreiras nas fábricas que as primeiras feministas usaron para reivindicar a igualdade de dereitos cos homes. Aquí este tema aparecerá máis tarde, adaptado á realidade española e galega, moito menos industrializada como xa comentamos. En xeral a muller faise visíbel xa non coma un mero obxecto máis ou menos fermoso senón nun rol diferente, ocupando espazos normalmente reservados ó masculino (fig.2).

Fig.2

Outro gran asunto (que aínda colea) para afrontar foi a organización territorial de España, presente xa nos tempos da primeira república. O triunfo das candidaturas de esquerda nas eleccións citadas acelerou este proceso. Axiña se considerou que algunhas zonas do estado podían acadar certa autonomía que recoñecese as súas peculiaridades.

No caso concreto galego, os máis destacados intelectuais do país comprometéronse entón co proxecto de creación e aprobación do estatuto de autonomía para Galiza, que moi claramente vencellaron á modernización do país, exemplificada na necesidade de rematar cunha vella lacra, o caciquismo.

A gravidade do problema e a necesidade de protexer estes avances deu como froito unha imaxe case de fábula ou conto popular (fig.3), simple pero moi efectiva no reflexo da situación predominantemente rural e atrasada da Galiza.

Fig.3

O resultado do referendo, celebrado na primavera, foi moi avultado a favor do estatuto, que quedaba só pendente de ser ratificado nas cortes españolas.

En toda esta procura de cambio e modernidade, os sectores máis conservadores e tradicionais viron sempre unha ameaza contra o que consideraban a verdadeira esencia da patria, convertendo nun tema recorrente o coñecido "se rompe España", e que supuña polo tanto un terríbel perigo do que debía ser "salvada".

Co tempo irán pasando da desconfianza e o estupor á oposición frontal e, ó longo dos primeiros meses deste ano 36, acelerarán os seus esforzos para acabar co réxime republicano.

Estes desexos logo se van plasmar nun amplo repertorio de símbolos. Moi axiña recuperarán a antiga bandeira monárquica bicolor que substituirá na súa propaganda á tricolor republicana. Ó seu carón estandartes fascistas e todo tipo de elementos bélicos apelarán á violencia como axente purificador dos males do país.

Pola contra, mentres os nubarróns do conflito bélico se acumulaban, o goberno republicano e outras institucións afíns continuaban o seu titánico labor, iniciado anos antes, de creación dunha rede de escolas públicas e bibliotecas que, pensaban eles, sería a vacina perfecta contra a intolerancia e remataría dunha vez coa grande porcentaxe de analfabetismo do país, unha das causas tradicionais do atraso español. O tema foi considerado tan importante que o esforzo continuou durante todos os anos da guerra.

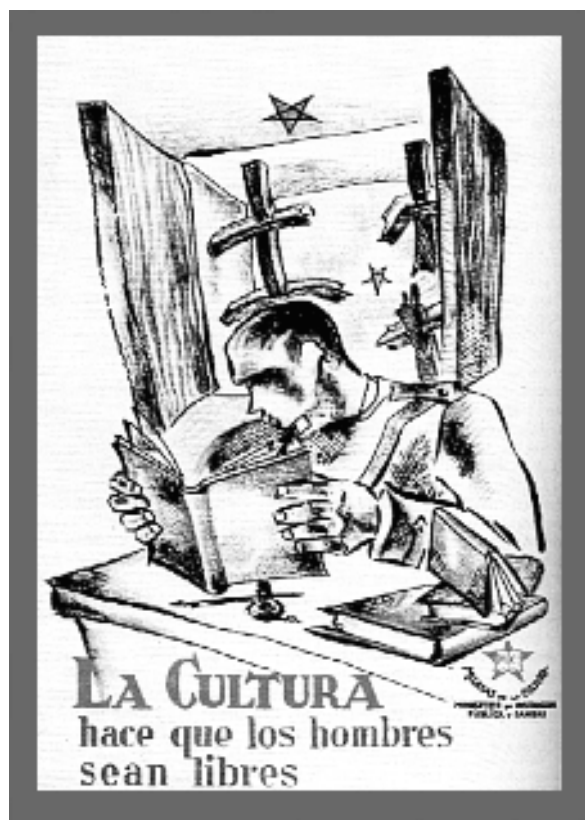

Fig.4

A fig.4 presenta a mensaxe de xeito evidente: as cadeas rómpense e o ceo ábrese ante nós a partir dun bo libro. Resulta aínda hoxe un magnífico lema.

En relación con este esforzo por mellorar o nivel de vida xeral, presentáronse tamén por entón dúas campañas (fig.5) dirixidas ó coidado do corpo e do espírito, cunha imaxe positiva aínda que curiosa á dereita (o home lávase coa roupa posta) e outra máis radical e dramática ó seu lado. Son clara mostra da concepción que as forzas de esquerda teñen das comunidades coma un corpo social que debe ser cuidado e incluso rexenerado nalgunhas ocasións. Un bo cidadán fai unha boa sociedade.

Denomináronse “Nacionais” e foron definindo a súa ideoloxía autoritaria e antidemocrática cos apoios de diversos sectores conservadores, como a igrexa católica, que na súa maior parte apoiou o alzamento desde o primeiro momento.

En xeral os carteis franquistas foron de peor calidade que os republicanos, e máis convencionais, menos vinculados ós movementos á vangarda do

Fig.5

O cartel da esquerda presenta a mensaxe cunha énfase nas formas e un desinterese polas cores, só predomina o negro, que está moi en relación coas experiencias cubistas do momento; o segundo móstranos un círculo co que parecen xermes no seu interior, quizais un dos primeiros exemplos do uso de elementos “científicos” na propaganda.

Finalmente, xa entrados no abafante verán do 36 os sectores máis tradicionalistas do país esgotaron a súa paciencia e, na procura desa suposta “salvación da verdadeira España”, desencadearon un golpe de estado que eliminará o goberno lexítimo.

deseño, pero aínda así teñen interese pola temática que reflicten, que como xa citamos ten “curiosas pervivencias” no panorama político actual. Na fig.6 o tema da Cruzada únese ó mito da España Imperial, no proceso de construción de símbolos do nacional-catolicismo.

O intento de golpe, ó fracasar nos primeiros días da segunda quincena de Xullo, vai acabar por derivar nunha cruenta guerra de aniquilación. Como consecuencia, os sectores culturais do país vanse radicalizar e xorde un novo concepto: a “fronte cultural” na que artistas e intelectuais españois e estranxeiros prestarán axuda, principalmente ó bando republicano, de diferentes xeitos. Iníciase

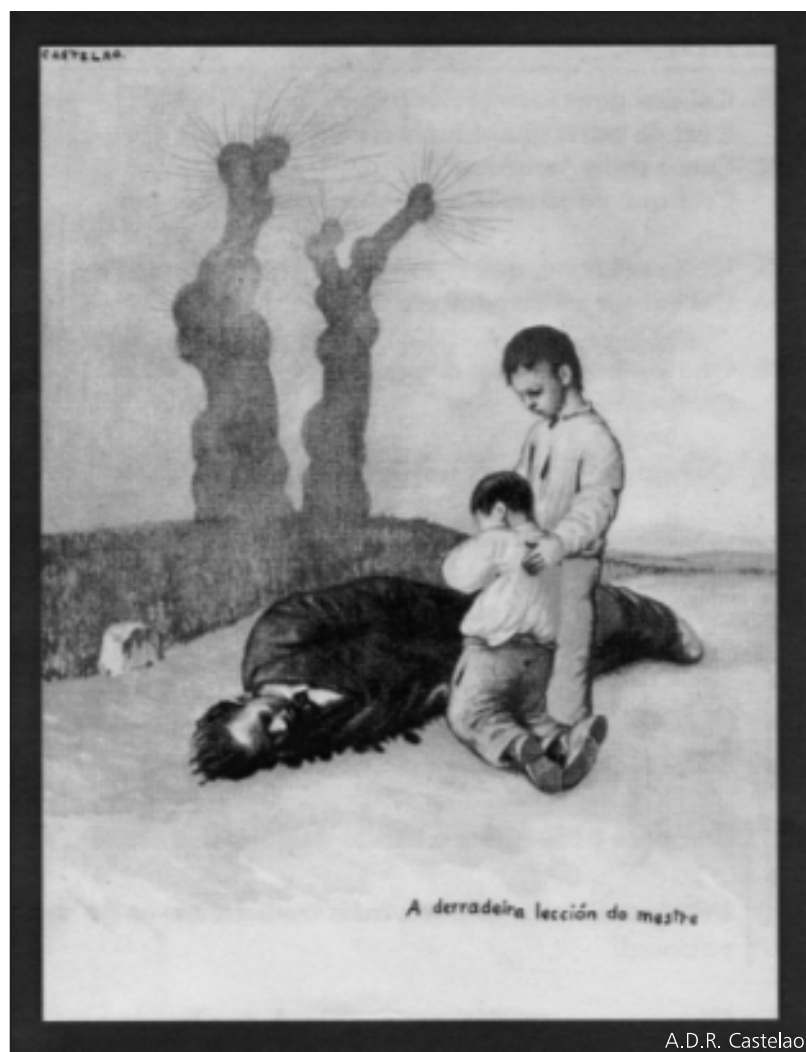
tamén moi cedo a colaboración de diversos estados cos bandos enfrontados, todo o cal supón a internacionalización dun conflito que, para algúns, suporá o enfrontamento de dúas ideoloxías totalmente opostas.

A guerra está en marcha, as mortes e a destrución vanse suceder sen pausa. Ningún bando quere cuartel...

Na propia Galiza, a pesar de formar parte desde o mesmo principio do bando sublevado non faltan traxedias e crueldades. Os casos concretos de Vigo e Pontevedra son ben coñecidos. Para algúns a fig.7, un debuxo de Castelao, está inspirado nos terribles "paseos" que teñen lugar na beira do Lérez, paisaxe que evoca nesas características árbores.

Na propaganda sen embargo as cousas son diferentes: a felicidade habita nas facianas destes combatentes falanxistas que, protexidos pola moi digna escultura dun león, nos invitan a seguiilos mentres os rodean pombas brancas e cestos con comida a rebosar, todo máis propio duha excursión festiva que do cataclismo que se aveciña. E unha vez máis vemos a apropiación da idea de España por algúns sectores (fig.8).

Logo de moitos sufrimentos, fóra xa dos obxectivos deste breve traballo, o único período realmente democrático ata entón na nosa historia acabará por rematar. Comezaban "os anos bárbaros"

A.D.R. Castelao

Fig.7

Fig.8